

L'EVOLUCIÓ DE LES FORCES SOCIALS: MOBILITZACIÓ I DESMOBILITZACIÓ

Marina Subirats
(*Universitat Autònoma de Barcelona*)

Des del punt de vista sociològic, l'anàlisi de l'evolució de les forces socials en el període de la transició política i en l'immediatament precedent apareix com un element fonamental per comprendre la societat catalana actual, els seus recursos i també els seus límits. Aquest període de la nostra història recent no solament té l'interès, prou engrescador per a l'analista, de presentar un cúmul de manifestacions i d'accions de grups diversos, llançats en una fugida cap endavant en la qual tot semblava possible; més enllà de la riquesa expressiva que presenta, apareix també com un moment clau en la configuració d'unes noves bases de funcionament de la collectivitat, moment en el qual s'inscriuen ja les potencialitats i les mancances de la societat catalana del present.

Abans d'endinsar-nos en l'anàlisi de l'evolució de les forces socials cal, però, fer una breu referència a una distinció molt utilitzada en els últims temps: la diferència entre canvi social i canvi polític. El canvi polític, en determinades situacions, pot consistir en una modificació dels mecanismes formals d'exercici del poder, sense que això comporti forçosament un recanvi en els grups socials que l'exerceixen. Certament, a termini mitjà, aquest canvi formal pot tenir conseqüències més profundes, però inicialment res no assegura, en aquest cas, un canvi social complex. En altres situacions —i aquí és on probablement cal comprendre el cas de Catalunya—, el canvi polític no és purament formal, sinó que comporta una modificació en la distribució del poder i la influència entre diversos grups socials. Però, de fet, aquest canvi polític no és forçosament una re-

volució; és a dir, la modificació de la distribució de poder pot consistir en un recanvi d'elits. Recanvi que comporta tensions, lluites i enfrontaments, però que no implica necessàriament una variació fonamental en els mecanismes del funcionament social.

De fet, la importància que un canvi polític pugui tenir en relació al canvi social prové, fonamentalment, de dos aspectes: del tipus d'actors socials que impulsen aquest canvi polític i que en són, en certa manera, protagonistes, i dels mecanismes institucionals que s'utilitzen per a cristallitzar les noves formes d'organització social i d'exercici del poder. És poc freqüent que els mecanismes institucionals s'adeqüin als actors socials protagonistes d'un canvi: a excepció de les grans revolucions socials, els sistemes institucionals no són forjats de cap i de nou, sinó que s'empren formes més o menys acceptades i legítimades, que arrossegueu, per tant, unes càrregues històriques i responen a unes relacions socials establertes en el passat o en altres latituds. La majoria dels processos de canvi polític semblen comportar un desacord entre les aspiracions dels seus protagonistes i el tipus de mesures institucionals que s'implanten com a resultat de les seves accions, i que, freqüentment, acaben apareixent com un element de fre a les seves possibilitats.

Una mirada ràpida al període de transició política a Catalunya dona, efectivament, la impressió que també en aquest cas s'ha produït el mateix fenomen: les forces socials antifranquistes, que van impulsar, en gran mesura, el canvi polític, a través d'una sèrie de processos de lluita, no semblen poder continuar exercint les mateixes pressions en el sistema polític institucional que ha quedat implantat. La societat civil catalana, que ha tingut una forta capacitat de mobilització en diverses èpoques, i especialment en el període 70-77, sembla avui incapaç de continuar impulsant una major transformació social, malgrat comptar actualment amb unes institucions que la representen, a diferència del que succeï en aquell temps. I com a resultat d'aquesta incapacitat sembla produir-se una situació en què hi ha una gran urgència d'aprofitament dels impulsos i els recursos humans per tal de construir unes noves formes d'organització i de convivència; i, alhora, es produeix una malversació d'aquests recursos, per manca d'adequació entre les formes de l'acció social i els canals d'actuació política.

Aquest és, en certa manera, el nucli de la qüestió que volem tractar en aquest article: quines són les forces socials que, en temps recents, han mostrat un alt nivell de mobilització i de creativitat a Catalunya, i, per tant, una necessitat i una potencialitat de canvi de la societat; i com aquestes forces han seguit un procés complex, que, almenys fins a finals de 1982, sembla haver-les anat conduint a la incapacitat d'acció col·lectiva. L'anàlisi s'atura en aquesta data: sigui quina sigui la significació que es pugui atri-

buir al triomf socialista, és indubtable que obre un període diferent, que només podrà ser valorat des d'una certa distància temporal.

1. LA SOCIETAT CATALANA A LA VETLLA DE LA TRANSICIÓ POLITICA

El creixement econòmic dels anys seixanta va representar, per a Catalunya, un cúmul de transformacions en l'estructura social, en les formes d'activitat i en el procés d'urbanització. Penetren, d'una banda, unes formes de vida similars a les europees en termes de consum, d'utilització dels serveis, d'hàbits de pensament i de relacions familiars; es creen, per tant, unes demandes i unes necessitats socials molt diferents de les que foren vigents durant la postguerra.

D'altra banda, però, aquestes necessitats i demandes no poden ser satisfetes de manera adequada: si bé els nivells de l'economia familiar augmenten fins a permetre uns nous nivells de consum, hi ha demandes que no poden ser satisfetes a partir del poder adquisitiu individual o familiar, sinó que depenen de l'acció de l'administració. Per exemple, l'existència i la qualitat de les places escolars, de les vies de comunicació, dels serveis sanitaris, etc. És a dir, la mentalitat de modernització que penetra amb l'augment del nivell econòmic i l'extensió de la urbanització dóna lloc a millores privades, però els àmbits públics continuen mantenint una qualitat dels serveis per sota de les necessitats creades, com a conseqüència de la vigència d'un règim polític desfasat en relació a la situació econòmica catalana.

Aquesta manca de modernització i racionalització dels àmbits de la vida col·lectiva, unida a la inexistència de canals establerts per a la negociació i la pressió, és un dels mecanismes més profunds que empeny la mobilització social que es farà patent, sobretot, en els anys setanta.

No és, però, l'únic element impulsor de la mobilització. Cal assenyalar també la contradicció existent entre l'augment dels intel·lectuals, professionals i tècnics en l'àmbit català, és a dir, l'augment dels recursos humans capaços de jugar un paper de modernització i de racionalització en el conjunt de la societat, i la impossibilitat de l'accés d'aquests sectors a llocs de poder, des dels quals fos possible exercir aquesta racionalització. En efecte, els canals d'actuació pública, que en el món occidental tendeixen a ser, cada vegada més, predominants en relació a l'ordenació de la societat,¹ es trobaven en els anys seixanta, en gran mesura, fora de l'abast

1. La qüestió de la transformació del paper de l'Estat en el capitalisme avançat

de la població catalana. Per dir-ho en altres termes: hi ha, cap al final dels anys seixanta, unes generacions joves relativament preparades, des del punt de vista tècnic, en desacord amb el funcionament de la societat, que d'una manera arbitrària malversa els seus recursos, i sense possibilitats reals de modificar-la, donada la manca de canals adequats i el domini dels sectors franquistes damunt l'administració pública.

Un tercer element de fricció creixent ve donat pel que es pot anomenar «la qüestió nacional». L'estat franquista s'havia presentat, des dels seus inicis, com un poderós mecanisme de repressió de les diverses cultures nacionals existents a Espanya. La llengua i la cultura catalanes havien estat limitades a l'àmbit familiar, amb la consegüent degradació i perill de desaparició. Però la qüestió nacional catalana no era sentida únicament com una reivindicació lingüística i cultural: la repressió franquista havia significat també el retrocés en les formes de vida col·lectiva, en els sistemes de llibertats públiques i privades. És a dir, havia significat, precisament, la congelació i el retrocés d'un procés de modernització social que a Catalunya arribà a un ritme màxim en el període de la Segona República. A la lluita per la recuperació de la llengua i la cultura pròpies s'unia, per tant, un rerafons simbòlic de gran complexitat, que feia aparèixer la catalanització com a sinònim d'un progrés social i cultural.

2. L'EMERGÈNCIA D'UN BLOC DE FORCES SOCIALS EN ELS ANYS SETANTA

Ens trobem, per tant, a començaments dels anys setanta, amb una sèrie de factors que impulsen les mobilitzacions socials. Unes mobilitzacions iniciades ja en els anys anteriors, però que adquireixen uns ritmes cada vegada més accelerats i que, partint de grups i interessos molt fragmentats, aniran confluint en un bloc de forces cap a la meitat de la dècada.

En efecte, inicialment les mobilitzacions que es produeixen tenen un caire reivindicatiu i sectorial. Els problemes plantejats als diferents grups socials són diversos. Els treballadors industrials, majoritàriament immigrants, s'enfronten amb unes condicions de treball i d'habitatge molt dures,

i la manera com ha anat substituint els mecanismes d'acció de la iniciativa privada és important per comprendre la diferent situació de Catalunya en l'actualitat i en altres èpoques històriques. La pèrdua d'autonomia de la societat civil que es produeix en tot el món occidental afecta negativament Catalunya, la força de la qual ha radicat precisament en la societat civil. Però aquesta és una qüestió que necessita un plantejament diferent del d'aquest article.

i a la vegada no disposen d'organismes propis, llevat de Comissions Obres. La precarietat de les condicions d'habitatge i d'accés als serveis creen la possibilitat d'unes lluites reivindicatives i d'unes formes d'autoorganització que, sovint, no són viscudes com a elements de lluita política, però tendeixen a convertir-s'hi per l'acció repressiva del govern. Les associacions de veïns, que en molts barris perifèrics tenen com a origen la demanda de pavimentació, d'espais verds o d'escoles, donen lloc a collectius on es fa palesa una força comuna. El contrast amb l'actitud de l'administració és l'element que sovint exaspera les situacions, transformant la lluita reivindicativa en lluita política, creant la necessitat de coordinació amb altres associacions o amb partits polítics i elevant el nivell d'exigències d'una població a la qual es neguen uns nivells de vida que per altra banda són difosos com a «normals» i legítims en els mitjans de comunicació.

Aquestes mobilitzacions dels sectors obrers, tant en els àmbits laborals com en els ciutadans, aniran confluint, a partir de 1970, amb les mobilitzacions i lluites d'altres sectors socials, les motivacions dels quals són, però, diverses. La classe mitjana catalana té, com en tota societat industrial avançada, una doble vessant: un sector de petita burgesia tradicional, poc activa políticament, però bàsicament antifranquista; i un sector de professionals, tècnics i intel·lectuals que va experimentant un cert creixement numèric. La petita burgesia tradicional presenta, en general, una actitud defensiva, de manteniment de certes parcel·les de poder i privilegis, a nivell local. Formada majoritàriament per catalans d'origen, la defensa de la catalanitat és un eix d'afirmació d'una identitat amenaçada, i compensa, fins a cert punt —o potser realment amaga—, la pèrdua relativa de poder en les posicions econòmiques, donada l'expansió de les grans empreses. Amb tot, les mobilitzacions d'aquest grup social són escadusseres, i es produeixen únicament en moments en què l'impuls col·lectiu és extraordinàriament ampli.

Els sectors de tècnics i professionals representen, en canvi, un dels grups més avançats dins la societat, amb un major impuls per a la seva transformació. I això, per les raons ja esmentades: en la mesura en què la seva acció, en la majoria de casos, només es pot exercir si la societat es tecnifica i modernitza, és el grup més interessat en aquestes transformacions. Donat que el franquisme inhibeix les formes de modernització i racionalització, ja que subordina la racionalitat tècnica als interessos de grups molt reduïts de la societat —interessos sovint especulatiu, malversadors de recursos i, per tant, generadors de «desordre» tècnic—, aquest grup social, en el seu conjunt, desenvolupa una sèrie de mobilitzacions que s'inscriuen en la línia del moviment universitari iniciat ja els anys cinquanta i de tots els actes d'oposició dels intel·lectuals.

Les mobilitzacions de les classes mitjanes urbanes no podien sinó confluïr, encara que lentament, amb les dels sectors populars: no hi ha cap altre pol d'atracció política, donada la manca de presència de la burgesia catalana, que no juga en absolut el paper de nucli hegemònic d'un moviment nacional. Al llarg del franquisme la burgesia catalana s'ha transformat: les vinculacions al capital internacional o del conjunt de l'Estat han fet cada vegada més feble la seva base local, els seus interessos específicament catalans. Alhora, el franquisme no ha afavorit la seva organització com a classe social capaç d'actuar conjuntament, donada la forma peculiar en què es planteja la relació entre poder polític i burgesia en els estats d'excepció. És a dir, l'evolució de les formes econòmiques, unida a les condicions polítiques del país, ha fet que la burgesia catalana hagi tingut una escassa presència política tant en el període de transició com en l'etapa prèvia, i, per tant, que la possibilitat d'aliances polítiques quedés marcada en un cert sentit.

El creixement dels moviments reivindicatius i la seva progressiva articulació i coordinació suposen, en un cert període, l'emergència d'un bloc de forces polítiques i socials a Catalunya. Un bloc polític i social amb una configuració específica, amb un projecte molt poc definit, en el qual té un pes important el record mitificat d'èpoques passades² i que s'enfronta amb dificultats per aconseguir una estabilitat i una continuïtat. Certament, el terme de «bloc social i polític» pot semblar excessiu, a la llum dels esdeveniments posteriors. Amb tot, sembla el més adequat per a designar el tipus de configuració de les forces socials catalanes de cap a la meitat dels setanta, i fins i tot per comprendre la causa de molts dels canvis polítics d'aquest període.

Vegem, però, amb més detall, la configuració d'aquest bloc; institucionalment té una expressió indubtable en l'Assemblea de Catalunya, fundada clandestinament l'any 1971, i en una sèrie de manifestacions públiques, com per exemple la celebració de les conferències que van ser anomenades «les terceres vies», l'any 1975. Més enllà, però, d'aquestes expressions institucionals, forçosament limitades, donat el seu caràcter clandestí, allò que adquireix importància és la solidaritat i l'acord que es va esta-

2. La referència a l'acció de la Generalitat durant la Segona República ha actuat d'una forma constant en la lluita antifranguista; amb tot, aquesta referència ha tingut un caràcter mític, ja que durant molts anys les generacions joves desconeixen els aspectes concrets de les reformes dutes a terme en aquell període. La recerca de models concrets de recanvi en el funcionament social es desenvolupa sobretot durant els anys setanta, època en què comencen a aparèixer estudis sistemàtics sobre diversos aspectes de les transformacions socials i de l'acció institucional durant el període de la Segona República.

blint entre diversos grups socials per aconseguir uns quants objectius. L'articulació d'un cert projecte polític sorgeix, fonamentalment, de sectors de les classes mitjanes, i té com a punts cabdals la catalanització, la possibilitat d'accés dels catalans a les institucions públiques, a través de l'autonomia, la modernització de les relacions socials i la racionalització i millora de l'organització col·lectiva i de l'ús dels recursos i el territori. Alhora, però, les classes mitjanes, i especialment els seus grups més actius, no poden plantejar aquests objectius en solitari: numèricament representen un grup massa reduït, amb una força insuficient per a modificar la situació política del franquisme.

S'estableix, per tant, la necessitat de confluència amb altres grups socials, perquè només potenciant al màxim el conjunt de lluites antifranquistes sembla possible el pas a un règim democràtic que permeti la consecució d'aquests objectius. El moviment obrer i popular aporta la força numèrica, la massivitat de les protestes, vagues, lluites i manifestacions. I aporta determinades aspiracions: la disminució de la desigualtat econòmica, l'eliminació dels mecanismes de discriminació social, la voluntat d'aconseguir el reconeixement de les institucions pròpies (sindicats, associacions, etc.). Inicialment, reivindicacions com la catalanització no penetren en la classe treballadora, donada la seva composició d'origen geogràfic i l'escàs contacte establert, en molts casos, amb els autòctons. Progressivament, però, els nuclis del moviment obrer i popular més actius van incloent les reivindicacions de caràcter nacional en les seves demandes: l'autonomia catalana es presenta, de fet, com un marc general en el qual serà possible desenvolupar una societat més justa, més igualitària i més progressiva. I, paral·lelament, les classes mitjanes tendeixen a considerar amb major simpatia les lluites obreres, i fins i tot a manifestar, en alguns casos, la seva solidaritat, donada la sensació col·lectiva de l'època en què tota mobilització era un pas més per aconseguir el canvi polític.

Hi ha encara altres grups socials que es mobilitzen en aquest període i s'afegeixen al mateix bloc de forces. Moviments com els de les dones, els homosexuals, els ecologistes, etc., amb poca implantació a Catalunya en comparació amb altres països europeus, prenen amplitud i reconeixen com a objectius propis la democratització i la catalanització de la societat, a més d'una modernització que forma part de les seves reivindicacions específiques. Fins i tot en grups socials de caire més tradicional, com els pagesos o els botiguers, es detecta una certa mobilització, a través de la creació d'organitzacions pròpies que assumeixen el conjunt de les reivindicacions polítiques esmentades.

Així, doncs, cap a 1975 es dona, a Catalunya, una mobilització social extremadament elevada, que desborda l'afiliació a partits polítics i que ten-

deix a confluïr en unes quantes reivindicacions. Catalànització, democratització i modernització de les institucions són en aquell moment termes que podem considerar indestruïbles, i configuren les línies generals d'un projecte polític català que no es presenta com a merament formal o cultural, sinó com una possibilitat de transformació en diversos nivells de la vida social.³

3. LA INSTAURACIÓ DE LA DEMOCRÀCIA I EL PROCÉS DE DESMOBILITZACIÓ SOCIAL

Malgrat les seves indefinicions internes, el model autonòmic té tanta força a Catalunya⁴ que, de fet, s'estén a altres zones de l'Estat i es constitueix com un eix possible de definició i d'articulació de la democràcia. No s'ha d'oblidar que fins i tot a les zones tradicionalment més centralistes es manifesta una simpatia pels moviments autonòmics que porta al mimetisme i a l'assimilació entre autonomia i democràcia. Com tampoc no s'ha d'oblidar que l'organització autonòmica de l'Estat dissenyada en la transició política és l'únic element innovador en la configuració de la democràcia espanyola, i que no pot atribuir-se a una concessió graciosa sinó a les intenses mobilitzacions dutes a terme sobretot a Catalunya i al País Basc. És a dir, aquestes mobilitzacions tenen un conjunt de conseqüències polítiques, en l'àmbit català i en l'estatal.

Ara bé, allò que sobta i que cal comprendre és per què, a partir d'una mobilització màxima l'any 1977, s'obre un període de progressiva desmobilització i fragmentació de les diverses forces socials, trets que caracteritzen l'etapa 1978-82.

Certament, la desmobilització d'aquest període s'ha convertit gairebé en un tòpic entre els polítics i els analistes de la realitat social. Podem preguntar-nos fins a quin punt no es tracta d'un miratge, o d'una simple tornada de les coses a les seves proporcions habituals, passat el moment de tensió màxima. Amb tot, i malgrat la precarietat de la informació disponible, els indicadors de mobilització i participació en la vida pública

3. L'amplària de la mobilització pot ser discutida, perquè efectivament es tracta, sobretot, de mobilitzacions d'una avantguarda. Amb tot, la participació en certes formes de mobilització o el canvi d'actitud semblen haver estat prou generalitzats i massius, si prenem com a referència un dels seus moments culminants, la Diada de 1977.

4. Evidentment, les lluites en el País Basc són també decisives per a la implantació d'un model autonòmic, però d'una manera diferent, ja que si bé en el País Basc el conflicte és més agut, les seves formes de resolució apareixen menys construïdes, com a conseqüència d'una major dificultat per a articular en un bloc polític les qüestions socials i nacionals.

mostren un descens que no sembla proporcionat amb les dades d'una situació encara tan plena d'incògnites.

La participació electoral, per exemple, decreix a partir de 1977, i passa de 79,3 per cent a 62,1 per cent l'any 1980. És a dir, a Catalunya s'ha produït, en tres anys, la pèrdua d'un 17 per cent de votants, i d'un 20 per cent dels votants inicials.

Quant a l'afiliació a partits polítics, l'any 1977 es produeix una ràpida progressió numèrica en relació al període anterior, com a conseqüència de la legalització d'aquestes institucions i de la importància que adquireixen en la vida pública. Les dades disponibles són excessivament fragmentàries per poder perfilar amb precisió l'evolució seguida en els anys següents,⁵ però mostren disminucions importants en les afiliacions, i sabem que es produeix, alhora, un creixent abandó de participació real en les activitats, que arriba en alguns casos, com els dels partits més radicals en els seus plantejaments, a provocar la seva desaparició.

El procés d'altres institucions representatives dels moviments socials en l'etapa anterior és similar: moltes de les associacions, plataformes estables i instàncies unitàries queden debilitades o desapareixen. El moviment sindical es fragmenta per la creació de centrals diverses, que, una vegada constituïdes, no aconsegueixen afiliacions massives. El moviment associatiu decau, perd presència en l'escena política i es transforma: les associacions que havien estat més actives entren en un procés de descomposició interna, en haver de reconduir els seus objectius cap a nivells reivindicatius concrets, i en certa manera menys ambiciosos. Les noves associacions de creació recent es desenvolupen millor sobre aquestes bases reivindicatives, però el seu poder de convocatòria és ja molt reduït.⁶

En els sectors intel·lectuals i professionals disminueix també la mobilització. Entorn a 1977 creix l'afiliació a partits per part de membres d'aquests sectors, que anteriorment havien actuat sovint com a simpatitzants. L'evolució que es produeix més tard és doble: mentre alguns d'ells passen a ocupar càrrecs polítics i es converteixen, de fet, en el nucli més ampli entre els constitutius del que s'ha anomenat «la classe política», d'altres tornen als àmbits professionals i privats i deixen fins i tot de participar

5. Les informacions sobre nombre de militants dels diversos partits en aquests anys són poc fiables, donada la manca de sistematització de les dades que es va produir en els mateixos partits en el moment de sortida de la clandestinitat. És gairebé impossible, per tant, avaluar de forma precisa la pèrdua de militants que es produeix a partir de 1979, donat el caràcter especulatiu de les xifres anteriors.

6. Per a l'evolució del sindicalisme i de les associacions de veïns, vegeu, en pàgines posteriors, els articles de F. Miguélez i de N. Puig.

en els col·legis i associacions professionals que havien estat canals d'acció de gran importància en l'etapa anterior.

Aquests elements visibles de desmobilització van acompanyats d'altres canvis d'actitud de la població, canvis que tendeixen a accentuar la fragmentació, les diferències, i a provocar, lentament, l'aparició del corporativisme com a substitutiu de la solidaritat anterior i de les reivindicacions igualitàries.

Un dels eixos més vulnerables de la societat catalana prové de l'existència de dues comunitats lingüístiques, que no solament representen dues cultures, sinó una complexa trama de relacions socials i de poder. Per les raons més amunt esmentades —necessitat de maximitzar la força enfront del franquisme—, aquestes dues comunitats troben punts de confluència dels seus interessos durant els anys setanta, de manera que la població treballadora immigrant —o almenys la seva part més visible— arriba a assumir la necessitat de catalanització i fins i tot a reivindicar-la. Ara bé, aquesta soldadura és extraordinàriament fràgil: a partir de 1978 apareixen, d'una banda, conflictes generats a partir de la qüestió lingüística, o que l'agafen com a pretext per a expressar diferències d'interessos en relació a les posicions de poder. D'altra banda, disminueix la pressió ideològica que feia de la qüestió nacional la pedra de toc de la democràcia. Es produeixen signes de refús de la catalanització per part de membres de la comunitat d'immigrants, i signes de refús dels immigrants per part de sectors de la població catalana: uns i altres s'atribueixen les dificultats de la situació, fenomen que no s'havia produït en els anys anteriors, de construcció d'una confluència.

Al marge d'aquesta partició de la societat, que sembla augmentar la seva importància amb el pas del temps —encara que mantenint, cal dir-ho, uns nivells de conflictivitat relativament baixos, sobretot si considerem la magnitud dels problemes socials i culturals plantejats—, n'hi ha d'altres que es van fent visibles, i que acceleren els enfrontaments de caràcter corporatiu. La crisi econòmica i l'atur desencadenen mecanismes de defensa dels privilegis i les posicions adquirides, trets menys accentuats en l'etapa anterior, de predomini de la ideologia igualitarista. Així, per exemple, la prevenció contra els joves, considerats sovint com a delinqüents en potència, en ser més vulnerables a l'atur; o el fre que experimenta el progrés de posicions de les dones, que ara varia més lentament, en mancar llocs de treball. L'atur i la inseguretat ciutadana, que no són conseqüència directa del canvi polític, contribueixen a un canvi d'actituds col·lectives que genera una pèrdua de confiança en les possibilitats de transformació de la societat i un replegament sobre la vida privada, cap a posicions d'autodefensa i d'autoritarisme.

Així, doncs, aquest conjunt de fets i actituds —als quals podríem afegir-ne d'altres, potser de menor relleu— mostra una evolució en què el bloc polític i social català configurat en els últims anys del franquisme tendeix a esberlar-se, havent aconseguit un cert nombre de canvis institucionals de signe positiu, però abans de poder emprendre una transformació en profunditat de la societat catalana. Certament aquest fet necessita una explicació, donat que, aparentment, les condicions sorgides de la transició política són més adequades a la creativitat social i a l'acció col·lectiva que les dels anys anteriors. A tall d'hipòtesi, ja que donada la complexitat del procés produït és encara prematur voler establir-ne totes les causes, apuntaré alguns dels elements que semblen explicar l'evolució esmentada.

4. LES CAUSES DE LA DESMOBILITZACIÓ: ALGUNES HIPÒTESIS

Hi ha encara pocs estudis i poques reflexions documentades sobre els esdeveniments d'aquest període, i manca, sobretot, la perspectiva suficient per calibrar la importància de cadascun dels elements que semblen haver-hi incidit. Existeix una certa temptació d'explicar el procés de desmobilització a partir d'un factor únic, que a vegades es fa recaure en la ineficàcia dels partits o en les seves opcions bàsiques, mentre altres vegades s'atribueix als enfrontaments amb l'administració central o a l'actuació de determinades figures públiques. Crec que cal partir de la multiplicitat de factors que han incidit en el procés d'aquests anys i que s'han de deixar de banda les explicacions reductores en termes morals o psicologistes.

S'ha de tenir present, en primer lloc, que el procés seguit per les forces socials catalanes no depèn únicament d'aquestes, sinó que s'inscriu en el marc del que succeeix en el conjunt de l'Estat. La cristallització d'unes relacions de forces en l'àmbit espanyol marca uns límits externs al desenvolupament de les forces socials catalanes, límits que apareixen, fins i tot, com els més decisius a l'hora de comprendre el que ha passat a Catalunya.

La relació de forces entre els diversos grups socials espanyols, en el moment del canvi polític, crea una situació de fre per a Catalunya, ja que dóna el poder a un grup reformista que manté una forta continuïtat respecte del règim anterior. La voluntat de democratització manifestada a tot l'Estat es resol inicialment en la creació d'unes institucions que mantenen una gran continuïtat amb el passat: malgrat les innovacions en el sistema polític, ni l'administració pública ni les estructures econòmiques, socials i culturals no queden inicialment modificades. De 1977 a 1982 el

continuisme es fa, fins i tot, cada vegada més palès, a mesura que dins la UCD van perdent posicions els sectors reformistes més avançats.

Així, el tipus d'acció política instaurada en l'Estat imprimeix en la societat un ritme de canvi extraordinàriament lent —sobretot en comparació amb la dinàmica catalana— i elimina les possibilitats de creativitat i de reestructuració social immediata que semblaven obertes en el temps final del franquisme. La manera com són creats, al llarg d'aquest període, els organismes autonòmics, tampoc no ajuda a desbloquejar la situació, donada la seva feblesa inicial. És a dir, ni la vella administració central, marcada pel continuisme, ni la nova administració autonòmica, de competències molt limitades i durant molt de temps incertes, no aporten el marc necessari per a donar solució a les reivindicacions populars ni per a permetre una major participació dels ciutadans en les decisions públiques.

En aquesta situació, les forces socials catalanes majoritàries es troben en la impossibilitat de desenvolupar plenament les reformes en profunditat, donat que xoquen frontalment amb el funcionament d'unes institucions estatals que mantenen en gran part les seves pautes anteriors. Així, els projectes de canvi en diversos àmbits de la vida social, que havien constituït, en el període precedent, elements de cohesió dels moviments socials, esdevenen, en aquesta fase, inaplicables i utòpics. Els intents de canvi s'estavellen contra els poders reals i, com a conseqüència, l'existència mateixa de projectes de canvi es converteix en un factor de descomposició i desgast dels moviments socials. L'abandó de les alternatives d'organització institucional elaborades pels moviments socials actua com un element de disgregació d'aquests, ja que, mentre alguns dels seus components accepten les noves bases de joc, per tractar d'aprofitar-ne les esclatxes —renunciant, per tant, a oposar-s'hi, com havien fet en el període anterior, donat que es tracta d'un joc legitimat pel sistema democràtic—, altres grups prefeixen mantenir la il·lusió d'unes possibilitats que esdevenen cada dia més utòpiques, i van situant-se en posicions marginals, i fins i tot de conflicte respecte dels primers. Llançats una vegada i una altra contra una administració que no ha variat, i que ara apareix com a legítima, els moviments socials han experimentat una sèrie de ruptures internes, que han dispersat els seus components en direccions múltiples, i que condueixen a l'atomització social més que no pas a la reconstitució de nous grups.

Un segon element a tenir present és el de la incidència de la crisi econòmica i la seva acceleració en els últims anys. Es tracta, evidentment, d'un element que ha jugat sobre el conjunt de l'Estat, i que ha distorsionat molts dels aspectes que podien haver consolidat una democràcia avançada. En efecte, el canvi polític ha coincidit en el temps amb una creixent desestructuració del món de la producció que ha generat actituds

defensives exacerbades en la patronal, i també entre els treballadors. S'aguditzen, per tant, les polaritzacions, i esdevé més difícil la política de pactes que la situació demanava. I es debilita, alhora, la capacitat dels sectors socials més implicats en la crisi per a actuar en termes d'interessos col·lectius, en produir-se una diversificació de les situacions laborals i una creixent actitud insolidària.

En l'àmbit català és molt notori l'impacte desmobilitzador de la crisi econòmica. Un dels elements constitutius d'un bloc nacional català és, com he dit, la classe treballadora, que posava l'accent en unes reivindicacions que havien de forçar una racionalització del funcionament social, a través d'una major vinculació entre institucions públiques i sectors populars. Aquesta relació, però, queda limitada per les dificultats econòmiques. Certament, alguns serveis milloren en aquest període, sobretot a partir de les accions municipals; però, alhora, els organismes públics prenen distàncies en relació a les pressions populars i tendeixen a limitar la interrelació entre administració i administrats. El canvi polític no aporta, per tant, les millores esperades en termes de nivell de vida, i això provoca l'emergència d'una actitud de desconfiança i de pessimisme que afavoreix la desmobilització.

Un tercer factor de desintegració del bloc nacional català és la utilització que es fa, per part de diversos sectors socials, de les diferències lingüístiques i culturals existents entre nadius i immigrants.

Aquest element no s'ha d'emmarcar únicament en la situació catalana, sinó que té el seu origen en el fet que l'organització de les autonomies implica, objectivament, una operació de redistribució de poder entre diversos grups socials del conjunt de l'Estat. La dominació centralista no s'ha exercit únicament, durant el franquisme, a través de la centralització administrativa; s'ha produït també per mitjà dels cossos de l'administració implantats a les diverses zones. I aquests cossos estan formats, fonamentalment, per individus procedents de les classes mitjanes de les zones no industrials, per als quals l'administració ha constituït un canal de promoció i d'accés a algunes parcel·les de poder.

L'organització de l'Estat de les autonomies implica, certament, una relativa pèrdua de poder dels organismes administratius centrals; però sobretot afavoreix l'accés dels membres de les comunitats autonòmiques als organismes públics, especialment en aquells casos en què hi ha una diferència de llengua. Es genera, per tant, de forma immediata, un temor de les classes mitjanes tradicionalment proveïdores de funcionariat, donat que veuen afeblides les seves oportunitats de carrera en l'administració, i, en aquest sentit, perden part del poder que aquesta els conferia. Aquest ha estat el cas, per exemple, de molts dels mestres de parla castellana que

treballen a Catalunya: la introducció del català a les escoles posa en relleu la seva manca de competència per a exercir la docència, els obliga a un reciclatge, i sobretot nega, en l'ordre simbòlic, la seva superioritat de portadors d'una cultura universal avalada pel poder d'un Estat. Aquest conjunt de fets desencadena uns sentiments d'amenaça i devaluació que originen una reacció d'agressivitat enfront de la qüestió nacional catalana.

Així, la pèrdua d'alguns dels avantatges polítics i culturals de què gaudien les classes mitjanes de parla castellana genera, a Catalunya, una contraofensiva en la qual aquestes tracten de mobilitzar també els treballadors immigrants castellanoparlants per a restablir una situació que els sigui més propícia. Malgrat que aquesta contraofensiva ha estat, en aquest període, relativament feble, incideix sobre un dels punts més fràgils de l'articulació d'un bloc nacional català, i és suficient per a crear una desconfiança entre nadius i immigrants que semblava superada en el període precedent.

En conjunt, els efectes dels tres elements esmentats fins aquí sembla explicar de forma suficient el perquè de la pèrdua de mobilització i participació política i social. De fet, però, no n'escota les causes, que cal buscar també a l'interior de la pròpia societat catalana i en els límits de la seva configuració específica.

En efecte, a l'interior de l'estructura social catalana hi ha també deficiències que porten a la disgregació d'un bloc nacional, i per tant a augmentar les dificultats de reconstrucció social. Una d'elles, potser la més greu, és la inexistència d'un sector hegemònic, capaç d'ordenar el conjunt del procés de canvi i de cohesionar els diversos grups entorn d'un projecte concret.

Aquesta característica és ja present en el bloc de forces que es perfilava al final del franquisme, i que, com he dit, denotava un cert equilibri: mentre des del punt de vista numèric predominaven els treballadors i sectors populars, en l'aspecte ideològic eren les classes mitjanes i els intel·lectuals els qui tenien més pes,⁷ donat que es presentaven com a dipositaris

7. La importància de les formulacions marxistes i leninistes —és a dir, emfatitzadores del paper de la classe treballadora i dels seus interessos— en aquest període, no nega el predomini de les classes mitjanes en la configuració ideològica d'aquest bloc de forces, sinó que més aviat el confirma. És ben sabut que la ideologia obrera no construeix «espontàniament» aquestes formulacions, que en la seva forma més acabada procedeixen dels sectors intel·lectuals. I alhora, el «Che» ha estat l'ídol d'una gran majoria dels estudiants dels anys seixanta, per dir-ho d'una manera sintètica. Més interessant és veure com han estat aplicades més tard aquestes concepcions polítiques a partir de l'accés a les institucions, i com han marcat l'acció d'un personal polític d'esquerres procedent majoritàriament de la classe mitjana.

d'un projecte nacionalista que enllaçava amb les reivindicacions de la Generalitat dels anys trenta. En el postfranquisme, els sectors obrers i populars no poden ser hegemònics, per raons diverses, entre les quals cal considerar el conjunt de la situació política espanyola i la manera com s'ha dut a terme la transició; ans al contrari, més aviat experimenten una progressiva marginació que els fa perdre pes en l'escena política, llevat del seu paper decisiu en les confrontacions electorals.

Quant a les classes mitjanes, les diferències entre els interessos i l'estil d'acció de la petita burgesia tradicional i dels grups de tècnics i professionals es fan més visibles. La petita burgesia tradicional manté posicions conservadores; de caire individualista, es malafia de les intervencions dels organismes públics i de tot reforçament del seu poder. L'ordre que tendeix a imposar aquest grup social és sempre un ordre moral, basat en el compliment de les obligacions, el manteniment de les estructures familiars, l'esforç en el treball. La seva acció no va destinada a modernitzar la societat catalana, sinó a endreçar-la. La nova classe mitjana, en canvi, no adhereix a l'ordre moral, sinó a l'ordre tècnic; no confia en la capacitat d'acció individual sinó que aspira a actuar damunt la societat utilitzant mecanismes eficaços, cosa que no pot fer si no és a través de les institucions públiques, perquè veu en l'Estat l'instrument d'una racionalitat universal, modernitzadora i anivelladora de diferències,⁸ i, per tant, és partidària de reforçar-ne el poder per damunt dels interessos particulars dels diversos grups, posició que fàcilment apunta cap a tendències tecnocràtiques. Mentre l'objectiu era la lluita antifranquista i la consecució de la democràcia i l'autonomia, hi havia una confluència possible en la lluita d'aquests sectors socials, obligats a superar les limitacions marcades per cada ideologia específica; a l'hora de precisar i definir concretament un projecte polític, les qüestions d'estil —més que no pas de fons, en el cas de les classes mitjanes— adquireixen un protagonisme que els porta a l'enfrontament, sense que cap d'ells pugui —almenys fins a 1982— imposar-se als altres.

L'organització en partits i les tendències de vot que es configuren fins

8. La tendència dels partits d'esquerra —socialistes i comunistes, fonamentalment— a enfortir l'Estat sembla derivada de la tradició comunista, malgrat que està en contradicció amb la concepció marxista de l'Estat i amb les formacions de *L'Estat i la Revolució*. En realitat, sota aquests aspectes ideològics, hi ha sobretot la impossibilitat, per a determinats sectors socials, d'actuar a partir d'altres instruments, que en contradicció amb la concepció marxista de l'Estat i amb les formulacions de *L'Estat* burgesia. «L'estatisme» no és, per tant, únicament una tendència ideològica de l'esquerra, sinó que té unes bases més profundes, referides als possibles instruments de poder. Es pot deixar de ser marxista sense que això faci disminuir la tendència a concentrar el poder en l'Estat.

a l'any 1982 reflecteixen aquesta manca d'hegemonia, malgrat que no es pugui establir un paral·lisme exacte entre cadascun dels principals partits i els diversos grups socials esmentats.⁹ La relació entre grup social i lloc d'origen dels individus i vot a determinats partits mostra l'interclassisme de les principals formacions polítiques i la impossibilitat d'atribuir a una sola d'elles la representativitat nacional catalana.

De fet —i aquesta és una altra feblesa interna de la societat catalana— la lògica de partició de les diverses formacions polítiques no pot explicar-se ni per una representació estricta d'interessos de grups ni per una adequació a les aspiracions dels moviments socials, sinó que procedeix en gran part de tradicions polítiques anteriors, que han tallat el cos social més en funció d'ideologies del passat que de situacions del present. I aquest ha estat un altre element de desmobilització, perquè s'ha produït un xoc entre la dinàmica del sistema de partits i la dels moviments socials. Durant el franquisme, els partits s'adeqüen, en major o menor grau, a la dinàmica dels moviments socials i tenen major audiència i protagonisme com més es dediquen a potenciar-los. A partir de 1977, però, les tasques que han de dur a terme els partits divergeixen ja dels objectius dels moviments: són molt més amplis i comporten exigències contradictòries. En efecte, d'una banda han de continuar articulant els interessos de cada classe —en formacions interclassistes— amb les exigències de la qüestió nacional, operació que esdevé cada vegada més complexa a mesura que s'ha de concretar en opcions precises. D'altra banda, han d'aprofitar i canalitzar els diversos moviments socials, que han estat l'única base real de l'empenta pel canvi democràtic. Alhora, però, cadascun d'ells ha d'aconseguir el seu propi espai, i una audiència el més àmplia possible, com a conseqüència de la lògica estrictament partidista que porta a la confrontació i a la necessitat d'obtenir les màximes quotes de presència i de poder. Aquests dos últims objectius plantegen una forta contradicció, i donen lloc a constants conflictes, ja que enfronten la lògica d'un bloc de forces, certament heterogeni, però portador d'una dinàmica relativament unitària, amb una lògica forçosament tendent a la fragmentació, donat que cadascun dels partits necessita definir el seu propi espai marcant les diferències amb els altres. I, de fet, l'objectiu de consolidació de cada partit tendeix a prevaler sobre l'afirmació unitària dels moviments socials, com es demostra, per exemple, en el cas del pluralisme de sindicats o en l'evolució dels Pactes de Progrés establerts en molts municipis.

9. Vegeu, per exemple, en aquest mateix número, l'article de J. Botella, que mostra la diversa composició dels votants dels diferents partits.

5. CONCLUSIONS

El procés de mobilització i desmobilització descrit fins aquí sembla tancar un cicle en l'evolució de les forces socials catalanes: el cicle que porta de l'últim franquisme a un sistema democràtic que avança lentament en el camí de les reformes i de la catalanització. Un cicle de balanç innegablement positiu.

Ara bé, en relació a les capacitats d'acció futura d'aquesta societat, cal assenyalar algunes característiques rellevants des del punt de vista sociològic. Al terme del procés de transició política, la situació de les forces socials es presenta invertida en relació als seus inicis: en aquells hi havia mobilització creixent, i una manca gairebé total de canals institucionals; les possibilitats d'influència damunt els esdeveniments eren difoses i limitades, però estaven molt distribuïdes entre la població, que alhora havia adquirit una certa consciència d'haver de contribuir, directament, al redreçament del país. Ara en canvi hi ha predomini de les institucions, amb forta concentració de poder, i desmobilització col·lectiva: el ciutadà tendeix a convertir-se en subjecte passiu de les transformacions socials, sense poder real per a incidir-hi més enllà del vot.

Hi ha, per tant, una desvinculació creixent entre institucions i formacions polítiques, d'una banda, com a actors de la reconstrucció de la societat, i el conjunt dels ciutadans, receptors més o menys crítics. Es tracta, aparentment, d'un signe de «normalitat democràtica», però que sembla produir-se d'una manera prematura. Les institucions catalanes han nascut com a resultat d'una reivindicació col·lectiva molt àmplia, i la seva consolidació depèn encara de la força d'aquest reclam, més que d'una legalitat sotmesa a interpretacions diverses. I alhora, la magnitud dels problemes que planteja l'organització d'una Catalunya futura, que no quedi submergida per les onades d'un present travessat de crisis tan profundes, fa pensar que les institucions són massa febles per a resoldre'ls satisfactòriament, i que cal comptar amb l'esforç de la societat sencera.

És cert, però, que la situació actual dona el torn de joc a les institucions públiques, i que, en gran part, només aquestes poden arribar a establir els canals de relació amb els ciutadans, i les seves formes de participació. L'actuació d'un bloc de forces polítiques i socials apareix, sociològicament, tan urgent com fa deu anys. Però ara ja no pot constituir-se en contra, sinó des de les institucions, a les quals ha traspasat el protagonisme. Si els avenços i els límits del període de la transició estan en gran part condicionats per les forces socials, a remolc de les quals es trobaven les formacions polítiques, en la nova situació l'accent es desplaça, i són ara les formacions polítiques les que poden delimitar el camp que permeti

jugar els actors socials. De la intel·ligència d'aquelles depèn encara que els recursos humans existents a Catalunya puguin ser utilitzats en forma creativa, o, ben al contrari, es consumeixin en petits conflictes interns, tot i portant-nos a creure que les possibilitats apuntades fa uns anys no eren sinó un miratge.

I en depèn també la configuració futura de l'espai social català, especialment vulnerable pel fet que ha de combinar la doble problemàtica social i nacional. La frustració de les classes populars, la degradació dels seus nivells de vida, poden conduir, si no es restableix la solidaritat i la possibilitat d'un equilibri diferent, a un esclatament i uns enfrontaments extraordinàriament difícils de superar, perquè en gran part seran atribuïts a causes errònies, com l'existència de dues cultures.